

Stanowisko Pomorskiego Zespołu ds. Kobiet
w sprawie sytuacji opiekunów rodzinnych i feminizacji opiekuńczości

Wprowadzenie:

W Polsce system opieki na osobami starszymi, chorymi, czy z niepełnosprawnością, w tym nad dziećmi, mimo ponoszonych relatywnie dużych nakładów finansowych, jest wysoce nieefektywny i niewydolny. Opieka nad osobami wymagającymi wsparcia wciąż sprawowana jest przede wszystkim przez członków najbliższej rodziny, głównie kobiety, zwykle zmuszonych brakiem innych form wsparcia bądź sytuacją materialną, do podjęcia pełnego zaangażowania w obowiązki opiekuńcze. Pomorski Zespół ds. Kobiet zauważa, że tak jak na świecie, tak zarówno w Polsce i w regionie pomorskim, 75% pracy opiekuńczej jest wykonywanych przez kobiety. Stanowią one większość opiekunów zarówno w zakresie opieki nad dziećmi, jak i nad osobami starszymi, chorymi i niepełnosprawnymi. Przez ostatnie dziesięciolecia nie powstał system wsparcia oparty na solidnych fundamentach, w tym finansowych, a odpowiedzialność za taki stan ponoszą po części wszystkie ekipy rządzące po 1989 roku. Brak rozwiązań systemowych skutkuje wykluczeniem całej grupy opiekunów i ich podopiecznych, ubóstwem kobiet w szczególności ubóstwem emerytalnym oraz tworzeniem barier w zatrudnieniu i aktywizacji zawodowej kobiet. Z drugiej strony należy zauważyć, że opiekunowie rodzinni pełnią niezwykle istotną rolę w systemie opieki. Instytucje pomocy społecznej i ochrony zdrowia nie są w stanie zapewnić opiekę dorosłym i dzieciom jej wymagającym w takiej skali, jak robią to rodziny. Ważny jest argument finansowy – opieka domowa jest tańsza. Ale musi być wspierana.

Według danych z 2018 roku, w województwie pomorskim żyje ok. 187,6 tys. osób, które można uznać za niesamodzielne, co stanowi 8% ogółu populacji. Zdecydowana większość osób niesamodzielnych korzysta ze wsparcia rodziny.¹ Badani przedstawiciele pomorskich gmin i powiatów określili potrzeby osób niesamodzielnych jako największe wyzwanie społeczne, z jakim mierzą się ich społeczności (69,5% badanych określiło ten problem jako kluczowy).² W obliczu prognozowanych zmian demograficznych potrzeby w obszarze

¹ Raport końcowy badania „Ocena potrzeb w zakresie rozwoju usług społecznych i infrastruktury społecznej w województwie pomorskim”; autorzy: J. Abramowicz, R. Antczak, I. Grabowska, Z. Polańska, listopad 2019 r.

² Tamże

opieki nad grupą osób wymagających wsparcia będą rosnąć, jednocześnie zmniejszy się potencjał opiekuńczy rodzin (ubędzie osób w młodszych kategoriach wiekowych mogących pełnić rolę opiekunów). Sprawia to, że działania na rzecz stworzenia solidnego i stabilnego systemu wsparcia opiekunów rodzinnych stają się zadaniem bardzo pilnym i priorytetowym, o ogromnym znaczeniu społeczno-ekonomicznym.

Problemy i wyzwania:

Należy zwrócić szczególną uwagę na to, że w obszarze opieki na osobami starszymi, chorymi i z niepełnosprawnością, mamy do czynienia ze zjawiskiem feminizacji. Dotyczy to zarówno opiekunów formalnych jak i nieformalnych. Taka sytuacja ma swoje uwarunkowania kulturowo-historyczne oraz instytucjonalno-ekonomiczne. Przeniesienie ciężaru pracy opiekuńczej na kobiety ma swoje konsekwencje w wielu sferach ich życia, ale także w ogólnej sytuacji ekonomicznej kraju, w tym zwłaszcza na rynku pracy. Sprawowanie roli opiekuna rodzinnego, w zależności od intensywności sprawowanej opieki, ma znaczący wpływ na sytuację zawodową i ekonomiczną, ale także zdrowotną czy emerytalną kobiet. Kobiety sprawujące role opiekuńcze często rezygnują z pracy, rozwoju zawodowego, z wielu swoich potrzeb, ponieważ system wsparcia opiekunów, zwłaszcza w wymiarze finansowym, jest niewydolny. W efekcie wypadają z rynku pracy na długie okresy czasu, tracą szanse na powrót do pracy i odbudowanie kariery, a poprzez to na poprawę warunków ekonomicznych własnych jak i swoich najbliższych, narażając się na nawet na wielowymiarowe ubóstwo, a dodatkowo płacąc za to wypaleniem psychospołecznym i zaniedbaniem własnego zdrowia, czy też doprowadzając do całkowitej rezygnacji z indywidualnych potrzeb i aspiracji. Co więcej, kondycja zdrowotna osób sprawujących codzienną opiekę z czasem ulega pogorszeniu, co przekłada się na mniejszą skuteczność, a tym samym obniżenie komfortu życia zarówno podopiecznego jak i samego opiekuna.

Niskie i trudno dostępne wsparcie finansowe dla opiekunów jest obwarowane szeregiem rygorystycznych warunków, jakie trzeba spełnić by otrzymać świadczenia, a które często nie mają racjonalnych podstaw, jak przede wszystkim warunek rezygnacji z aktywności zarobkowej. Zakaz pracy czy nawet dorabiania dla osób pobierających świadczenia opiekuńcze, przy tak niskim ich poziomie, jest absolutnie nieuzasadniony i jest głównym powodem często drastycznego pogorszenia się warunków życia opiekunów rodzinnych i ich podopiecznych. Inną barierą jest niski i sztywny próg dochodowy (aktualnie: 764 zł) dla opiekunów osób dorosłych. Kolejnym

utrudnieniem jest wykluczenie ze świadczeń opiekunów, którzy nie mają obowiązku alimentacyjnego wobec podopiecznego oraz problem w dostępie do wsparcia dla opiekunów pobierających świadczenia emerytalno-rentowe. Szczególnym aspektem zaniedbań w obszarze systemowym jest problem nierównego traktowania opiekunów w kontekście niezrealizowanego wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 21 października 2014 r., który uznał za sprzeczne z konstytucyjną zasadą równego traktowania wciąż obowiązujące przepisy uzależniające wsparcie dla opiekuna osoby z niepełnosprawnością od tego, na jakim etapie życia ta niepełnosprawność została stwierdzona (wyższe świadczenie w przypadku sprawowania opieki nad osobą, u której niepełnosprawność powstała przed 18 bądź 25 rokiem życia). Ubieganie się o wsparcie finansowe dla opiekunów nie powinno odbywać się w warunkach naruszających zasadę równego traktowania. Dostęp do usług wspierających opiekunów, jak usługi asystencji osobistej, czy opieki wytchnieniowej, jest niestety nadal mocno ograniczony, a obie te usługi stanowić powinny filary systemu wsparcia, a nie opierać się na realizacji programów i projektów pilotażowych.

Nie bez znaczenia na aktualną sytuację opiekunów rodzinnych był pełen wyzwień okres pandemii, kiedy doświadczyli oni jeszcze większego poziomu społecznej izolacji, przeciążenia obowiązkami, trudności w uzyskaniu wsparcia formalnego i nieformalnego, dodatkowych okoliczności ryzyka zdrowotnego zarówno dla opiekuna jak i podopiecznego.

Kolejnym wyzwaniem związanym z pracą opiekuńczą jest zjawisko ubóstwa emerytalnego kobiet i często ich opiekunek – kobiet w wieku emerytalnym, gdy 60-latki opiekują się 80-latkami. Z tym problemem jako jednym z najpoważniejszych będziemy mierzyć się w przyszłości, i to już całkiem bliskiej przyszłości, w związku ze starzeniem się społeczeństwa. Zjawisko gdy opiekunka schorowana i z emeryturą średnio 1100 zł będzie się opiekowała kolejną starszą schorowaną kobietą z równie niską emeryturą (wg danych Eurostatu szczególny wzrost liczby osób w wieku 75+ nastąpi już od 2025 roku, przy jednoczesnym niskim poziomie osób w wieku produkcyjnym i stałym spadku potencjału opiekuńczego rodziny w ogóle).

Wnioski i rekomendacje:

System wsparcia opiekunów rodzinnych wymaga pilnego uporządkowania i stworzenia stabilnych, solidnych podstaw. Wielu z nas ma w swoim otoczeniu opiekunów rodzinnych, a każdy z nas może zostać opiekunem rodzinnym na różnym etapie życia

lub potrzebować opieki dla samego siebie od innego członka rodziny. Opiekunami rodzinnymi najczęściej są kobiety, łączące często z opieką różne inne obowiązki rodzinne czy zawodowe (w zależności od wieku i sytuacji). Wiele z nich sprawuje opiekę samotnie, bez adekwatnego wsparcia, co w konsekwencji prowadzi do przemęczenia, pogorszenia stanu zdrowia i wypalenia opiekuna (syndrom wypalenia). Opiece towarzyszy też często brak nadziei na lepszą przyszłość swoich bliskich i własną. Nie możemy pozostać obojętni na sytuację opiekunów rodzinnych, z którą mamy do czynienia od wielu lat. Warto także podkreślić, że mówimy tu o tysiącach osób w skali województwa i grupie społecznej, która się stale powiększa. Dlatego apelujemy o podjęcie następujących działań, których celem będzie wypracowanie standardów dotyczących ochrony praw socjalnych opiekunów rodzinnych oraz szerokie wsparcie w zakresie podniesienia jakości ich życia oraz umożliwienia pełnienia roli opiekuna jak i innych ról społecznych:

Rekomendacje ogólne:

- zgodnie ze strategią deinstytucjonalizacji, należy podejmować na poziomie krajowym i lokalnym działania na rzecz rozwoju wsparcia środowiskowego, opartego na dostępie do usług społecznych;
- należy wprowadzić rozwiązania legislacyjne na rzecz umożliwienia godzenia pracy z rolą opiekuńczą: 1) zniesienie lub ograniczenie zakazu łączenia pracy zarobkowej z pobieraniem świadczeń finansowych; 2) tworzenie regulacji i upowszechnianie praktyk w stosunkach pracy ułatwiających godzenie obowiązków zawodowych z czynnościami opiekuńczymi; 3) rozwój dostępnych usług zastępujących opiekuna na czas wykonywania obowiązków zawodowych;
- należy poprzez zmiany legislacyjne włączyć w krąg opiekunów osoby wykluczone dotychczas poprzez przepisy a faktycznie sprawujące opiekę w taki sposób, aby przyznawać im świadczenia finansowe; opiekunowie powinni mieć zagwarantowane takie wsparcie finansowe, które będzie chronić ich rodziny przed ubóstwem i pozwoli im na godne życie;

Pomorski Zespół ds. Kobiet w sprawie wyżej wymienionych rekomendacji ogólnych zwraca się do Zarządu Województwa Pomorskiego z wnioskiem o wspieranie w/w rozwiązań poprzez wystąpienia zarówno do przedstawicieli ustawodawcy (parlamentarzyści z regionu), jak i polskiego rządu i stosownych instytucji.

Rekomendacje dla Samorządu Województwa Pomorskiego oraz pomorskich samorządów:

- rozszerzanie i realne udostępnienie palety wsparcia usługowego poprzez upowszechnienie dostępu w każdej gminie do usług: 1. wytchnieniowych wspierających opiekuna, informacyjno–doradczych, szkoleniowych, psychologicznych i terapeutycznych; 2. asystentury osobistej osób z niepełnosprawnościami; usługi te powinny mieć charakter systemowy, a nie projektowy jak obecnie;
- podejmowanie działań w kierunku wsparcia finansowego oraz budowy sieci instytucji wsparcia i obiektów opieki wytchnieniowej ze środków własnych, jak w ramach projektów finansowanych ze środków UE;
- dostęp do informacji publicznej o wszelkich dostępnych instrumentach wsparcia, w tym opracowanie i stała aktualizacja mapy różnych usług, realizowanych przez samorząd, organizacje pozarządowe i instytucje wyznaniowe, zebranych w formie odpowiednich narzędzi jak strona www, aplikacja, infolinia, czy materiały drukowane;
- wymiana informacji i dobrych praktyk pomiędzy samorządami oraz instytucjami realizującymi zadania w zakresie usług opiekuńczych;
- działania w obszarze edukacji społecznej dot. opiekunów rodzinnych, z uwzględnieniem działań nakierowanych na zmianę myślenia opiekunów o sobie samych, o własnych prawach, a z drugiej strony na zmianę świadomości społecznej wśród otoczenia opiekunów, poprzez uświadomienie roli, jaką pełnią dla systemu pomocy społecznej i ochrony zdrowia;
- upowszechnienie wśród gmin i powiatów informacji o możliwościach pozyskania środków na zadania z zakresu świadczenia usług opieki wytchnieniowej oraz asystencji osobistej, ze środków Funduszu Solidarnościowego (Program „Opieka wytchnieniowa”, Program „Asystent osobisty osoby niepełnosprawnej”, nabory prowadzi Wojewoda);
- wspieranie rozwoju usług opiekuńczych, rozwoju mieszkalnictwa wspomaganego i treningowego; większe zaangażowanie i wsparcie pozarodzinnych opiekunów nieformalnych i formalnych (np. z kręgu sąsiedzkiego, wolontariuszy etc.); wspieranie budowania relacji między przedstawicielami

formalnej opieki i nieformalnej; objęcie odpowiednim wsparciem także byłych opiekunów;

- opracowanie i promowanie w środowiskach pracodawców regionu (przedsiębiorcy, samorzady, instytucje), m.in. za pośrednictwem Rady Przedsiębiorczości i Wojewódzkiej Rady Dialogu Społecznego, opracowanych przez samorząd rekomendacji dla tego środowiska w zakresie praktyk wsparcia dla pracowników, głównie kobiet, w ich pracy opiekuńczej; zalecenia powinny obejmować m.in. wprowadzenie elastycznego czasu pracy, organizacji pracy uwzględniającej kwestię opieki nad dziećmi i chorymi (np. organizacja spotkań do godziny 15 tej, prowadzenie spotkań w formule on-line), zachęcanie mężczyzn do wykorzystania urlopów tacierzyńskich, rodzicielskich czy ojcowskich;
- wprowadzanie różnego rodzaju ułatwień, zniżek dla opiekunów, oparte na „karcie opiekuna” (podobnie jak karta mieszkańca), które pozwolą im szybciej załatwić różne sprawy albo mniej płacić za parkowanie/ itp.;

Pomorski Zespół ds. Kobiet rekomenduje Zarządowi Województwa Pomorskiego realizację przedstawionych rekomendacji poprzez tworzenie odpowiednich strategii obejmujących wymienione rekomendacje, jak również poprzez kierowanie środków finansowych na działania w zakresie dotyczącym wsparcia dla opiekunów oraz umożliwienia im powrotu na rynek pracy, jak również podejmowania innych działań związanych z aktywizacją opiekunów i podopiecznych, oraz z poprawą ich sytuacji finansowej. W ramach działań związanych z równością pojmowaną jako równość kobiet i mężczyzn oraz eliminacją wykluczenia rekomendujemy stworzenie w ramach regionu przy współpracy z samorządami województwa pomorskiego, polityki wsparcia dla budowy regionalnego spójnego systemu wspierania opiekunów, obejmującego ww. formy pomocy;

W zakresie działań własnych Zarządu Województwa rekomendujemy wdrożenie odpowiednich działań skierowanych do pracowników instytucji samorządu będących opiekunami.

Realizacja rekomendacji Zespołu zarówno w zakresie działań samorządu jako pracodawcy jak i gospodarza regionu oraz wzorca do naśladowania wpisuje się w plany wyrównania szans kobiet i mężczyzn oraz redukcji wykluczenia społecznego. Ich realizacja wychodzi również naprzeciw problemom przyszłości naszego regionu.